

א"ח"ח 1234567

נתקבלו גם הם ברצון ובאהדה ומאז ולאורך כל תקופת ההתישבות החב"דית, שררו יחסים לויאליים בין שתי הקהילות, אם כי מדי פעם התעוררו סכסוכים בעיקר לגבי חלוקת כספי התרומות.⁴⁵

אולם, היחס היפה של בני העדה הספרדית למתישבים החדשים לא הקל על ההסתגלות ובני הקהילה החב"דית הרגישו מבודדים משאר התושבים.⁴⁶ גם המצוקה הכלכלית העיקה על המתישבים החב"דיים, כאשר התמיכה הכספית מרוסיה צומצמה במחצית הראשונה של המאה הי"ט בעטיין של גזירות הצארים אלכסנדר ה-I וניקולאי ה-I כלפי התושבים היהודים. בנוסף לכך היה על בני העדה החב"דית לשאת בעול חובות שהותירו קודמיהם, המתישבים משנת תקע"ט (1819). המלווים המוסלמים לא הבדילו בין המתישבים האשכנזים הקודמים לבין האחרונים ודרשו מחסידי חב"ד לסלק את החובות של קודמיהם.⁴⁷

בצר להם, עם צמצום מקורות התמיכה מרוסיה, פנתה עדת חסידי חב"ד בחברון בשנת תקפ"ז (1827) אל הקהילות היהודיות בבבל בבקשת עזרה כספית. אגרת הבקשה נמסרה בידי השד"ר הירושלמי ר' יצחק ב"ר שלמה אשכנזי, שיצא בשליחות אל הקהילות בבבל. המתישבים החב"דיים בחברון מתארים באגרת זו את מצבם הכלכלי החמור: "... העומדים בחצרות ה' אלקינו ת"ח [תלמידי חכמים] אשכנזים הי"ו [ה' ישמרם ויצילם] היושבים במצור ובמצוק העטופים ברעב... העמוסים בעול החובות באין מצוא הרווחה".⁴⁸ איגרת נוספת אל הקהילות בבבל הריצו אנשי חב"ד בידי אותו שד"ר ובה הם מתנים את צרותיהם ומציינים שמקורות התמיכה מרוסיה נסתמו ומתארים את העוינות של תושבי המקום המוסלמים, הסוחטים מבני העדה כספים ומאלצים אותם להעניק שלמונים לשליטים המקומיים: "... עברו עלינו המים הזדוניים ברשעת הגויים אוכלים את ישראל בכל פה... באה עלינו הספקות והחלוקים מארץ מולדתנו... נפסקו צינורות השפע מחמת רוב הגלות אשר בארצם... נשארנו כצאן אשר אין להם רועה... כי עול החובות השתרגו כי אין יישוב וקיום בעיר הזאת, כי אם ע"י בליעות גדולות ולסתום פי המקטרגים".⁴⁹ שיא הייסורים והפורענויות פקדו את יהודי חברון ובתוכם עדת חסידי חב"ד בשנת תקצ"ד (1834), בעת

[1234567]

מרד הפלאחים נגד חילו של אברהים פחה (בנו של מוחמד עלי). מוחמד עלי, קצין בכיר בצבא העות'מאני, ממוצא אלבני, התמנה למושל מצרים, אך ב-1831 מרד בשולטן התורכי וכבש את ארץ-ישראל וסוריה. בנו מונה על ידו לראש הצבא ונלחם בפלאחים המתמרדים ולאחר נצחונו וכיבושה של חברון פרעו חייליו ביהודי המקום, שרדו את רכושם ואנסו את נשותיהם. באיגרת שנמסרה בידי השד"ר ר' נתן עמרם מטעם הקהילה החב"דית בשנת תרצ"ה (1835), מתארים ראשי הקהילה בפני יהודי התפוצות בצרפת ואיטליה, את כל התלאות שפקדו אותם בשנת תקצ"ד (1834): "... הנה ביום א' ט' אייר העבר מרדו הגויים על המשנה [אברהים פחה] אשר הוא כאן כמו מלך ממש... וביום א' ט"ז אייר הייתה כאן רעידת הארץ רח"ל [רחמנא לצלן] ונפלו מזה כמה בתים בעיר היהודים... והיינו שבוע תמימה על פני השדה... ביום ב' כ"ח תמוז בא המשנה לכאן, קוינו לאור ושמה לצלמות אשר ניתן מאתו רשות למשחית לשלול ולבזז אותנו... וקמו עלינו בזרוע עוזם ורצח בעצמותם, מהם הרגו בקנה שריפה, מהם חתכו בסיף, נשים רבים ענו וטמאו... מחמדינו".⁵⁰ האגרת חתומה על ידי ראשי העדה החב"דית. ביטוי לסבלם של מתישבי חב"ד בחברון, בעשור הראשון להתישבותם, ניתן על ידי ר' שמעון מנשה חייקין שהתמנה בשנת תרט"ו (1855) כאב"ד של עדת חסידי חב"ד: "... בימים ההם נגזר עליהם כי נעתיק ההרה ליסוד עה"ק חברון למושב חסידי חב"ד... ואם כי צרות רבות סבבוני מאילי הארץ בחברון".⁵¹

סבל רב נגרם לחסידי חב"ד בחברון מידי השיח' מכפר דורא עבד אל-רחמן, שהיה המושל הלא רשמי של חברון. עבד אל-רחמן כונה בפי העדה החב"דית בשם "הרב השחור", משום שהיה מקבל חלק מכספי החלוקה של העדה כדמי חסות. יעיד על כך ההסכם שבין עדת הספרדים לבין עדת חסידי חב"ד בחברון משנת תק"צ (1830): "... זה יצא ראשונה שנתחייבנו כו' ק"ק חב"ד בתגו"ש [בתנאי גמור ושלם] לתת לכו' ק"ק הספרדים סך אלף גרוש כנודע... יען שמצד הכרח נהגנו לתת לשר העיר עבד אל-רחמן סך ריאל אחד בכל ראש חדש, לזאת נתפשרנו לתת סך תשע מאות גרוש חדשים ביד מע' המאור הגדול פקידא בגו צדיקיא סגן לוייה הרב המובהק כמוהר"ר חיים הלוי [רב העדה הספרדית]... מלבד שאר מיני הוצאות ומנהגים שיש בהם הכרח

כמו בהיות איזה חופה לאחד מהיחידים שמנהג קבוע לתת איזה מתנה להשר כנודע... חובה עלינו להקביל פני השר כאמור ולהוציא הוצאות הנ"ל מכיס כו' חב"ד או מהיחיד בעל החופה".⁵² מהסכם זה ניתן ללמוד שעדת חסידי חב"ד התחייבה לשלם ריאל אחד בכל חדר, כהשתתפות בדמי-החסות לעבד אל-רחמן ועוד תשע מאות גרוש לידי רב הקהילה הספרדית ר' חיים הלוי. אף סכום זה שימש את הקהילה הספרדית למתן שלמונים לעבד אל-רחמן, בנוסף לתשלומים אחרים שחלו על כל יחיד מבני הקהילה החב"דית, כמו למשל בנשואי בן או בת, כאשר בעל השמחה חייב היה להעניק מתנות לעבד אל-רחמן, המכונה על-ידי הקהילה הספרדית "שר העיר". פרט להסכם הנ"ל יש בידינו תעודות של הקונסוליות הבריטית והאוסטרית המעידות על תעלולי עבד אל-רחמן. במסורות, שפורסמו יותר מאוחר, מסופר על מעשי הסחיטה וההתנכלויות שלו כלפי יהודי חברון ובמיוחד על יחסו האכזרי לחסידי חב"ד. בכתב השד"רות, שנמסר בידי ר' יצחק ב"ר שלמה אשכנזי בשנת תקפ"ז (1827), מדגישים ממוני חב"ד במרומו, מבלי לקרוא בשמו של השיח', כנראה בגלל החשש מנקמתו של השליט הכל יכול: "... כי אין יישוב וקיום בעיר הזאת בעוני כ"א [כי אם] ע"י בליעות גדולות ולסתום פי המקטרגים".⁵³

(ז) היחסים עם הקהילה הספרדית בראשית ההתישבות ובהמשכה

ההתישבות החב"דית משנת תקפ"ג (1823) עודדה את רוחם של תושבי חברון הוותיקים, שהיו אפופים אוריה עוינת ומשפילה מצד האוכלוסיה המקומית המוסלמית. המאבקים הבין-עדתיים, בין ספרדים ואשכנזים, בחלוקת כספי התרומות ועמדות כח והגמוניה על כל היישוב היהודי, שהתבלטו במיוחד בירושלים, היו יותר נוחים בחברון. כאן נרקמה מערכת יחסים טובה של שיתוף פעולה והבנה הדדית.⁵⁴ בשנת תקפ"ה (1825), שנתיים לאחר ההתישבות החב"דית, הגיעו הספרדים וחסידי חב"ד להסכם בדבר קבלת כספי החלוקה ישירות לידיהם, שלא באמצעות הקופה הכללית לכוללים הספרדיים והאשכנזיים. על כך דיווח הפקוא"ם באגרת לרב מרגליות מבראדי: "...

ובכן חו"ר הספרדים ותלמידי הגאון כת החב"ד אשר המה מחזיקים היישוב פעה"ק חברון ת"ו, נתפשרו ביניהם וכו' פעה"ק חברון תמוז תקפ"ה ל" 55.

[12245.07]

הקהילה הספרדית בחברון שיגרה אגרת אל הקהילה האשכנזית בטרייסטי שבאיטליה בשנת תקפ"ו (1826), והדגישה במיוחד את היחסים הטובים השוררים בין שתי הקהילות, הספרדית והאשכנזית בחברון. בראש האגרת התלוננו אנשי הקהילה הספרדית על היחס הנוקשה ולא הגון מצד הקהילות האשכנזיות האחרות בארץ-ישראל ובמיוחד הקהילה האשכנזית בצפת בענין חלוקת כספי התרומות. כמו כן הודגש באגרת ההבדל בין צפת לחברון בה קיימים יחסי אחווה בין הקהילה הספרדית לבין קהילת חסידי חב"ד: "... רבני וגאוני כמה קהילות אשכנזים וגזרו אומר לתת מכל ההכנסות אשר יגיעו ויראו מכל ערי אשכנז שני שלישים לק"ק אשכנזים אשר בערי הקודש תו"ב ושליש אחד לק"ק ספרדים אך בזאת שגם הספרדים יתנו להם חלק שלישי משליחות איטאליא... והנה המלכים רבני פקידי האשכנזים בדעתם חרדים... תכלית כוונתם... למען לא יזכר ולא יפקד שם ספרדים בהכנסת ערי אשכנז כי כן הלא דברינו אלקים הוא היודע כי מיום ביאת אחינו האשכנזים [חב"ד] פה עיר בתי אבות [חברון] קבלנו אותם בשמחה ובטוב לבב וכל עם הקהל ששים ושמחים בבואם ויחדנו להם שדה אחוזה ובית תפלה ונתנהגנו עמהם כמשפט האחוה כאיש אחד בלב אחד אין דבר חוצץ בינינו מיום בואם לא נשמע ריב ומדון בינינו כי אם אהבה ואחוה שלום וריעות ואם לשמע און שמעה אונם כל התלאה אשר מצאה בין הספרדים ואשכנזים לא היה כי אם בעה"ק צפת תו"ב כי בערה בם אש המחלוקת מזה שנים כידוע. 56" הקהילה הספרדית בחברון מציינת את יחסי האחוה שבינם לבין הקהילה האשכנזית, לעומת היחסים המתוחים עם קהילות האשכנזיות בערים האחרות. על אף ההסכם והיחסים הטובים, פרצו מדי פעם סכסוכים בין שתי הקהילות על רקע חלוקת כספי התרומות, כמו במקרה הסכסוך עם רב הקהילה הספרדית ר' חיים הלוי. בהתערבותו של הפקוא"ם חזרו היחסים הטובים לתיקונם.

איגרת הפקוא"ם מיום ח"י בשבט תקפ"ח (1828) אל ממוני הכוללים החסידיים בצפת ובטבריה, עונה לתלונות הממונים, המתלוננים על

העדפת הקהילות הספרדיות בירושלים ובחרון, שמקבלות תמיכה כספית יותר גדולה מהכוללים החסידיים בצפת ובטבריה: "... ואם מה שהוספנו לכוללים ספרדים דעה"ק ירושלים וחרון ת"ו ותשובתנו בצדנו... מה שנוגע לכו' הספרדים דירושלים ת"ו... שכבר נתפשרנו עמם בשנת תקפ"ה ל' שיטלו המחצה [במקום שני שלישים שקיבלו לפני כן] ומה שנוגע לכו' ספרדים וחרון ת"ו... חכמים כי"ב [כיוצא בהם] יבינו מדעתם כי גם מצד זה מוכרחים היינו להוסיף לספרדים שבחרון ת"ו ולהפריש חלק בפ"ע [בפני עצמו] לכולל חב"ד כי אחרי ראינו אשר מכולל דילכון לא יש קהל ועדה שלמה בעה"ק חרון ת"ו וכולל חב"ד התאחדו עם כולל ספרדים שבחרון ת"ו, יפה טען ותבע הרב הפקיד דכולל ספרדים שבחרון ת"ו לשלוח לידו כל המגיע לעה"ק חרון ת"ו והוא יתן חלק כפי פשרתו שעשה עם האשכנזים כולל חב"ד הנז'".⁵⁷

אולם, אין להוציא מכלל אפשרות חיכוכים בין שתי הקהילות. באיגרת הפקוא"ם מי"ב סיון תק"ץ (1830), המופנית אל ראשי הקהילה הספרדית ולרבה הראשי ר' חיים הלוי בחרון, מתבקש רב הקהילה להתייחס באהדה לקהילה האשכנזית כשם שנהגו בעבר: "... מבקש מרום מ"ע [מעלת] כבוד... הרב הפקיד נר"י להתנהג במידת החסד והרחמים עם ק"ק אשכ' [אשכנזים] הי"ו... כי ראו ראו פני כבודו אינו עמם כתמול שלשום ולא אסתייעא מלתא לכתוב לרומע"כ... כי יתמלא אהבים וחסד נטוי על אחים האשכ' הי"ו שלא נצרכא אלא להעדפה ותמהים אנחנו לנפש צדיק איתה טוב מה ראו על ככה ומדוע פניו זועפים הלא אב אחד לכולנו... אל אחד בראנו ומדוע יתן מגרעתו באהבתו רעיו האשכ' הי"ו ואם יש לו ישירה תרעומות עליהם יודיענו... וחסדו לא יסיר מהם ודי בהערה זו".⁵⁸ האיגרת אינה מסבירה את סיבת החרפת היחסים בין שתי הקהילות וכנראה שהסיבה לא הייתה ידועה לפקוא"ם. הקהילה הספרדית לא התלוננה בפני הפקוא"ם על הקהילה החב"דית והשמועה הגיעה בעקיפין לאמשטרדם, שהיחסים בין שתי הקהילות הורעו ללא כל הסבר לסיבות המריבה. מוסד הפקוא"ם, שבעבר חזר והדגיש את היחסים הטובים בין הספרדים והאשכנזים, נכנס לעובי הקורה כדי להשכין שלום וביקש מהנהגת הקהילה הספרדית ומראש הקהילה להמשיך ביחסי הרעות הטובים כמלפנים

ואם ישנה סיבה סבירה לתרעומותיה מן הראוי להודיע על כך.
היחסים הטובים בין שתי הקהילות תוקנו ובאלול שנת תק"צ (1830)
נחתם הסכם שני בין כולל הספרדים לבין כולל חב"ד, המכיל עשרה
סעיפים.

ההסכם השני (1830)

הסעיף הראשון: מזכיר את ההסכם הראשון משנת תקפ"ה (1825)
לפיו הוסכם בין שתי הקהילות בחברון לחלק ביניהם את הכספים
המגיעים מהפקוא"ם.⁵⁹ הפקוא"ם באמשרדם לא הסכים לפשרה זו:
"...באותם הימים אכתי פשו [עדיין נותרו] איזה ציצין המעכבים בענין
השליחות ואחר זאת נעשה פשר על שליחות ערי אשכנז עפ"י ממוני
ופרנסי ק"ק אמשרדם כנודע ופש גבן [ונותר לגבם] ענין שליחות ערי
איטאליא הנקרא ש. [שליחות] פראנקיא והן עתה כי זה שנתיים שנפל
בינינו השתי קהלות יב"ץ [יבנו בצדקה] ק"ק ספרדים וק"ק חב"ד איזה
הפרשיות חדשים מקרוב. וגם על ענין האלף גרוש שבכל שנה כידוע
נכתב בשטר הראשון... נתוועדו יחד חו"ר [חכמים ורבנים] ומנהיגי ק"ק
ספרדים וחו"ר ופו"מ [פרנסי ומנהיגי] ק"ק חב"ד לתקוני מלתא לאהבת
האמת והשלום למען ינוח לנו השתי קהילות בשובה ונחת ונהיה
לאחדים תמיד כל הימים... לזאת נתפשרנו לתת תשע מאות גרוש
חדשים".⁶⁰

העולה מסעיף זה, כי מוסד הפקוא"ם באמשרדם התנגד לפשרה
שבין שתי העדות בחברון לשלוח שד"רים מטעמם לערי אשכנז (מערב
אירופה), הולנד, גרמניה, צרפת ואנגליה. יותר מאוחר הסיר הפקוא"ם
את התנגדותו ונתן הסכמתו לפשרה שהושגה בהסכם הראשון משנת
תקפ"ה (1825). אשר לשד"רות לערי איטליה, לא הייתה לכתחילה כל
התנגדות מצד הפקוא"ם לשיגור שד"רים מיוחדים מטעם שתי העדות
בחברון לאיסוף תרומות בארץ זו, שכן מוסד הפקוא"ם לא פעל
באיטליה.⁶¹

כמו כן התפשרו הספרדים עם אנשי חב"ד על תשלום חודשי של
תשע מאות גרוש במקום אלף, כפי שנדרשו אנשי חב"ד בהסכם משנת
תקפ"ה (1825), שנועדו כדמי חסות לשיח' עבד אל-רחמן.
הסעיף השני: מחייב כל תושב מתושבי עדת חב"ד לשלם לקהילה

א"ת 1234567

אוצר החכמה

הספרדית ששה גרוש "כרגא דמלכא", שפירושו מס גולגולת ומס נוסף עבור מערת המכפלה, כמנהג המקום. תשלום זה יחול על כל יהודי בחברון ועוד שני גרוש חדשים לצורך "שליחי-המלך", כנראה, שלמונים לפקיד הממשלה המקומי.

הסעיף השלישי: מחייב כל תושב מקהילת חב"ד לשלם לקהילה הספרדית, במקרה שאחד מבני העדה נפטר, סך שישים וחמישה גרוש עבור חלקת הקרקע והוצאות הקבורה. אם עני האיש ואין ידו משגת לשלם ההוצאות (הכוונה לבני המשפחה השאירים) יחולו ההוצאות על הקהילה החב"דית.

הסעיף הרביעי: במקרה של פטירת אחד מבני העדה החב"דית שלא השאיר אחריו יורש, הרי על פי דין תורה ובהסכמת הגאונים הקדמונים, היורש הוא הציבור ובמקרה דנן "הכולל". לכן תתחלק הירושה בין שתי הקהילות, הספרדית והחב"דית, לאחר ניכוי הוצאות הקבורה והקמת המצבה לנפטר.

הסעיף החמישי: אשה אלמנה חשוכת ילדים, הרוצה להינשא לגבר אחר, בין שהוא ספרדי או אשכנזי, תהיה חייבת לשלם עשרים אחוז מהרכוש הנמצא בידה, בכסף או בשווה כסף. אומדן רכושה ייעשה על ידי שמאי שימונה על ידי הקהילה. עשרים אחוז מרכושה יחולקו באופן שווה בין הכולל הספרדי והאשכנזי. אם יהיה לאשה האלמנה יורש, יחוייב לשלם לשתי הקהילות חמישה אחוזים בלבד.

הסעיף השישי: כל מתישב יהודי חדש בחברון יחוייב בתשלום לקהילה הספרדית סך מאה גרוש חדשים. אם יש לו לאב המתישב בן נשוי הדר אתו יחד, יהיה התשלום כפול, כדין שתי משפחות.

הסעיף השביעי: שתי העדות, הספרדית והחב"דית, התפשרו בענין שליחות איסוף תרומות בערי איטליה. לאחר ניכוי הוצאות השד"ר, יחולקו כספי התרומות שנאספו על ידו בין שתי העדות, כאשר העדה הספרדית תקבל שמונים אחוז ואילו החב"דית עשרים אחוז. השד"ר המשותף צריך להיות רצוי ומקובל על שתי העדות: "... נתפשרנו השתי קהלות יחד בענין שליחות ערי איטאליא הן לשם כו' [כולל] עה"ק חברון ת"ו כל קצבות וקופות והקדשות כל כסף הקדשים אשר יקדשו בני ישראל היושבים בערי איטאליא תחלק בין שני הכוללות הנ"ז [הנזכרות] בזה האופן... שאחר שינוכו חלק השליח וכל ההוצאות

בשלימות מה שישאר זה... לכו' העיר, ניתן שמונים למאה לכו' הספרדים ועשרים למאה לכו' האשכנזים ובכלל זה שהשליח יהיה רצוי ומקובל לשתי הקהילות".⁶²

הסעיף השמיני: במקרה והשד"ר ימצא בערי איטליה נדבן שיקדיש מהונג תרומה קבועה ליהודי חברון, אם הנדבן הוא ספרדי יקבל הכולל הספרדי שמונה חלקים מהתרומה והכולל האשכנזי שני חלקים. אם הנדבן הוא אשכנזי תחולק התרומה באופן שווה מחצה על מחצה בין שתי העדות.

הסעיף התשיעי: העדה הספרדית הסכימה ותמכה בידי העדה האשכנזית לשלוח מאתם שד"ר לערים ספרדיות ולערי המזרח, בתנאי שהתרומות יהיו חדשות ולא יפגעו בתרומות הקבועות הרגילות. לאחר ניכוי ההוצאות יחולקו הכספים שלושה חלקים לעדה האשכנזית וחלק אחד לספרדים: "... קבלנו עלינו חו"ר ופו"מ הספרדים לתמוך ידי האשכנזים [חב"ד] כי ישלחו מאתם שליח לערי ספרד דהיינו לערי אורמולי ועראביסטאן וערי פראנקיה לאסוף ולקבץ מאתם נדבה חדשה דוקא מבלי שום יכולת להשד"ר לשלוח יד בשום קופות וקצבות ונדבות הקודמות אפי' [אפילו] כמלא נימא ולבוא על החתום לקיים חתימת חו"ר ופו"מ האשכנזים... קבלו עליהם מע' חו"ר ופו"מ האשכנזים לתת מפרי שליחותם מכל הערים הנ"ל למע' כו' הספרדים אחרי ניכוי חלק השליח וכל ההוצאות ממה שנשאר נקי יתחלק לארבע חלקים: ג' חלקים לכו' אשכנזים וחלק אחד לכו' ספרדים".⁶³

הסעיף העשירי: הסעיף האחרון שבהסכם מחזק ומסכם את הנאמר בכל תשעת הסעיפים הקודמים. שתי העדות קיבלו על עצמן לקיים את כל ההתחייבויות ללא כל זכות ערעור וללא שום טענות ומענות מכל צד שהוא. בראש החותמים על ההסכם מצד העדה הספרדית, הרב ר' חיים הלוי ומצד חב"ד, ר' מרדכי מייזליש ור' שמעון שמרלינג, מהנהגת העדה.

עיון בסעיפי הסכם זה מלמדנו, שהקהילה הספרדית הוותיקה, שקיבלה אמנם את המתישבים החב"דיים החדשים בסבר פנים יפות, תבעה לעצמה זכות ותיקין. מהסעיף השביעי משתמע, שמהתרומות שאסף השד"ר המשותף בערי איטליה קיבלה הקהילה הספרדית שמונים אחוז מכספי התרומות ואילו האשכנזית עשרים אחוז. הקהילה

החב"דית, שבעת חתימת ההסכם ישבה בחברון שבע שנים בלבד, ¹²³⁴⁵⁶⁷ [אוצר החכמה] חתמה על ההסכם ללא זכות ערעור, הכירה בזכות הוותק של הקהילה הספרדית והעניקה לה סמכות לאכוף את תנאיה על המתישבים החדשים. גם בהמשך השנים לא חלו שינויים משמעותיים לטובת הקהילה האשכנזית החב"דית, שכן ההסכם משנת תק"צ (1830) בין שתי הקהילות לא היה האחרון. מדי פעם התגלו חילוקי דעות, במיוחד בנוגע לתשלומים שהקהילה החב"דית חוייבה בהם.

איגרת הפקוא"ם משנת תקצ"ג (1833) מתיחסת לסכסוך חדש, אך הפעם הפנייה היא אל הקהילה החב"דית בחברון: "... אחרי דרך מבוא השלום הננו מן המודיעים מקבלת גי"ק [גלילות יד קדשכם] מער"ח שבט... עתה באנו להשיב כהלכה כי נהנינו מאד מתוכן גי"ק מחדש ניסן העבר בהיותם מבשרות שלום ואחדות שבינם לבין מעלת כבוד הרב הפקיד דכו' [דכולל] ספרדים הי"ו תמן [שם, חברון] וראינו מ"ש [מה שכתבו] שנעורר עוד האהבה בלב הרב הפקיד הי"ו אליהם כי דבריו נשמעים אצלו וגם נכבדים מי יתן והי' כן, ברם תמהים מאד שלא השיב לנו דבר או חצי דבר על מכתבינו מאייר אשתקד... באם נעורר את לבותם הטהורות על רדיפת השלום בכל מה דאפשר ויותר טוב לסבול איזה דבר ולהיות נעלב לא עולב ולגרש כל ריב ומדון... ומכניס אהבה כי אין כלי מחזיק ברכה אלא השלום".⁶⁴ גם איגרת זו אינה מסבירה את מהות המריבה, אך היחסים שופרו ומוסד הפקוא"ם מברך על השלום, אלא שכנראה, היה מקום לשיפור נוסף והקהילה החב"דית ביקשה מהפקוא"ם לבוא בדברים עם הקהילה הספרדית ולקרב יותר את הלבבות. שתי האיגרות מעידות על דין ודברים שבין שתי הקהילות בחברון. ייתכן והרקע לסכסוך נבע מחלוקת כספי התרומות בין שתי הקהילות והקהילה הספרדית ראתה את עצמה מקופחת לעומת הקהילה החב"דית, שקיבלה כספי תרומות מהפקוא"ם יותר מהמגיע לה ועל כך נרמז באיגרת הראשונה: "... כי ראו פני כבודו אינו עמהם כתמול שלשום ולא אסתייעא מלתא לכתוב לרומע"כ... כי יתמלא אהבים וחסד נטוי על האחים האשכ' הי"ו שלא נצרכא להעדפה".⁶⁵ אכן, הקהילה החב"דית נהנתה מהעדפה, שלא בהמלצת הפקוא"ם.

באיגרת משנת תקצ"ג (1833) של הפקוא"ם הודיע הכותב לקהילה

א"י"ח 1234567

החב"דית על תרומות מיוחדות של נדבנים המיועדות להם: "... ועתה נביא מן החדש להודיעם דבר טוב אשר עשתה לשם כוללם הגבירה מינדל תחי' בת ר' יהודא ע"ה בלונדון... מה שהקדישה הגבירה תחי' לקרן קיימת בכוללם סך חמשה ועשרים שטרלינג... להזכיר נשמת אבי ואם הגבירה... עוד קבלתי לשם כוללם הי"ו פה הק"ק מן... האלוף והקצין התורני היקר והנעלה כהר"מ [כבודו הרם] משה פין... סך חמישים גולדין לסלק איזה חוב של הכולל... כן יזכירו בבהכ"נ שלהם את נשמת אביו של הנדיב הנז"ל".⁶⁶

בשנת תקצ"ד (1834), עם כיבושה של חברון על ידי איברהים פחה, הוקל עול התשלומים הלא רשמיים וכתוצאה מכך הפחיתה הקהילה הספרדית את ההתחייבות של הקהילה האשכנזית בארבע מאות גרושים, במקום תשע מאות ששילמה לפני כן.

הסכם שלישי נחתם בין שתי הקהילות בשנת תר"ב (1842), שהסתמך בעיקרו על הקודם משנת תק"צ (1830). בהסכם החדש קיבלה, כאמור, הקהילה החב"דית הנחה בסך ארבע מאות גרוש לשנה: "... בענין הוצאות ותקון הארץ יכונניה עליון. שם ישבו שרים ונתועדו יחד משתי הקהילות ונעשה פשר ביניהם ונכתב ונחתם בשנת התק"ץ ליצירה ויהי מאז ועד עתה היו פורעים כו' מע' האשכנזים חב"ד יצ"ו סך תשע מאות גרוש לשנה לכו' הספרדים יצ"ו לצורך ההוצאות. והאידנא שנתרבתה ההוצאה על כו' מע' האשכנזים, יצאו לטעון טעון לפטר עצמם מהקצבה הנז'. ע"ז נתועדו יחד חו"ר ופקידי וממוני ופרנסי שתי הקהילות הנ"ל לבקש אפן ותיקון בינינו... ואף שיודעים אנחנו בבירור שיש זכות ודררא דממונא [הפסד כספים]... מחלנו זל"ז [זה לזה] עד סך ששים אלף גרוש"י [גרושים ישנים]... מעתה מחוייבים כוללות מע' אשכנזים חב"ד... לפרוע מדי שנה בשנה... סך חמש מאות גרוש".⁶⁷ אשר לשאר התשלומים שחלו על הקהילה החב"דית, על פי ההסכם משנת תק"צ (1830), כמו כרג"א דמלכא, תשלום עבור מערת המכפלה, צרכי קבורה של נפטרים, הכנסות על ידי שד"רים וכו', בכל אלה לא חלו כל שינויים: "... בענין כרג"א דמלכא... ומס לצורך מערת המכפלה מחוייבים כוללות ק"ק חב"ד לסייע לכו' הספרדים יצ"ו ולתת מדי שנה בשנה סך שלשה ריאל קראס".⁶⁸ הסעיף המסיים בתנאי ההסכם עוסק בטיפול בנפטרים, הכנסות הכוללים והשד"רים וכו'. התעודה נחתמה על ידי

ראשי העדה הספרדית: יום טוב אלקאים ס"ט [סימן טוב], ברוך אברהם תורגמן ס"ט, יוסף הלוי ס"ט. מצד חב"ד חתמו: שמואל בן בא"א (אדוני אבי) מוהר"ר מרדכי סגל מו"צ מעיר ראקטשוב (רוגאטשוב), ר' יוסף יהודה ליב בהכ"מ חיים זצ"ל. יש לציין שבהסכם האחרון בין שתי הקהילות, שנחתם בשנת תרס"ו (1906) מכספי ההקדש של מונטיפיורי הייתה חלוקת הכספים שונה: "... נשתוונו כי מהיום והלאה כי כסף הבא מפרי הקדש השר מונטיפיורי זצוק"ל [זכר צדיק וקדוש לברכה] הידוע וכן כל מין כסף וזכות אשר יבוא... לשם שני הכוללים הנ"ל תהיה סדר החלוקה באופן זה, כוללות הספרדים הי"ו יקחו ששים למאה וכוללות אשכנזים יצ"ו יקחו סך ארבעים למאה... וכן בכל הוצאות שנצטרך להוציא בין שני הכוללים יחד כרופא וכיוצא, יתנו כוללות ספרדים הי"ו ששים למאה וכוללות אשכנזים יצ"ו יתנו ארבעים למאה".⁶⁹ בהסכם זה של כספי ההקדש של מונטיפיורי הייתה החלוקה הכספית ששים אחוז לטובת הקהילה הספרדית וארבעים אחוז לאשכנזית, אלא שכאן צויין שבהוצאות של שתי הקהילות כגון, הוצאות רפואיות וכד' תחוייב הקהילה הספרדית בששים אחוז והאשכנזית רק בארבעים אחוז. לכאורה נראה שההכנסות וההוצאות הגיעו כאן לאיזון ואף קהילה לא קופחה, אלא שיש לקחת בחשבון את ההוצאות הרפואיות שהיו יותר גבוהות אצל הספרדים לפי מספר הנפשות, שעלה על אלה של האשכנזים.

על אף הנאמר בכל ההסכמים הנסקרים, בהם הודגשו הזכויות המועדפות של הקהילה הספרדית, היחסים בין שתי הקהילות היו הגונים וקורקטיים.

על אף החיכוכים שהתגלו מדי פעם בין שתי הקהילות התקיים שיתוף פעולה בין שתי העדות בחברון, הספרדית והחב"דית. המקרים הבולטים לשיתוף הפעולה הם השד"רים ר' יצחק ב"ר שלמה אשכנזי, שהיה ספרדי תושב ירושלים ונשלח על ידי הקהילה האשכנזית-חב"דית בחברון בשנת תקפ"ז (1827) לערי-עירק, בבל ובצרה, השד"ר יוסף דוד עייאש, שיצא לשליחות לארצות מערב אירופה בשנת תק"צ (1830), השד"רים נתן עמרם, ר' יצחק מוטרו ואחרים.⁷⁰

מוסד הפקוא"ם באמשטרדם ציין לשבח את יחסי הרעות ושיתוף

הפעולה בין שתי הקהילות שנמשכו מראשית ההתישבות החבד"ית בשנת תקפ"ג (1823) ועד לחורבן שתי הקהילות במאורעות תרפ"ט (1929) וכשנתגלו סכסוכים התערב וערך פשרה ביניהם.

הערות

1. ראה, שושנה הלוי, ספרי ירושלים הראשונים, ירושלים תשל"ו, עמ' 45, 98, 99, 112, 116, 135, 151, 178, 179, 189, 211, 212, 220.
2. על מוסד הפקוא"ם ראה, אגרות הפקוא"ם, ספרית י. בן-צבי, כ"י 8001, כרכים 15-1. חלק מאגרות הפקוא"ם מהשנים תקפ"ו-תקפ"ז (1826-1827), תקפ"ח (1828), תקפ"ט (1829) נערכו ע"י י. וב. ריבלין (ראה מבוא בתקפ"ט של י. ברטל), עמ' י"א-י"ח. א. מורגנשטרן, אגרות הפקידים והאמרכלים מאמשטרדם, קתדרה 27 (תשמ"ג), עמ' 85-108. י. מכמן, התהוות המוסד פקידי ואמרכלי דערי הקודש באמשטרדם, קתדרה 27 (תשמ"ג), עמ' 69-84. ב. לנדוי, איגרות וקטעי אגרות פיקו"אם, כרם החסידות חלק ב', בני-ברק (תשמ"ה), עמ' רנ"ב-רנ"ז.
3. כתבי-יד מונטיפיורי, 574, 575, 577 בספריה הלאומית, המכון לכתבי-יד 6190, תצלומים מגנזי מונטיפיורי, כתב-יד 528 בספריה הלאומית ס' 15 351. Montefiore Lady Judith, *Notes from a Private Journal of a Visit to Egypt and Palestine by way of Italy and the Mediterranean*, London 1884, pp. 299-306. *Diaries of Sir Moses and Lady Montefiore*, Dr. Louis Loewe (ed)., Second Edition, Jewish Historical Society of England and Jewish Museum, London 1983, pp. 182-186.
4. ש. בארון, מתולדות היישוב היהודי בירושלים, ספר קלחנר, תל-אביב תרצ"ז (1937), עמ' 306. מפקדי מונטיפיורי, בספר חברון (ערך ע. אבישר) מהדורה שנייה 1978, עמ' 130-136. על מפקד תקצ"ט (1839) ראה, הרסה אסולין (עורכת) מפקד יהודי ארץ-ישראל תקצ"ט (1839), ירושלים תשמ"ז, עמ' ט"ב ועמ' 76-79. י. ברטל, תכניות ההתישבות מימי מסעו השני של מונטיפיורי בארץ-ישראל 1839, שלם ב' ירושלים (תשל"ו), עמ' 231-296. י. ברטל, שתי אגרות מיהודי הגליל לסיר משה מונטיפיורי בעניני חקלאות, תר"ט (1849), קתדרה 2 (תשל"ז), עמ' 141-152. א. שישא הלוי, מגעם של חסידי חב"ד בחברון עם השר משה מונטיפיורי בשנת תקצ"ט, כרם חב"ד גליון 1, כפר-חב"ד (תשמ"ז 1987), עמ' 107-116. גליון 2, עמ' 127-140. ראה, א. יערי, שלוחי ארץ-ישראל, שלוחי חברון אחרי עליית חסידי חב"ד, ירושלים תשי"א (1951), עמ' 679-698. י. מונדשין, מגדל עז, כתבי-שד"רות, כפר חב"ד תש"מ (1980), עמ' תקט"ו, תקט"ז, תקי"ז. ב. לנדוי, כרם החסידות

חלק ב', כתבי-שד"רות, בני ברק (תשמ"ה) עמ' קצ-קצב, ר. וראה, ש.ד. לוי, תולדות חב"ד בארץ-הקודש בשנים תקל"ז-תש"י, ברוקלין נ"י 1988, עמ' מח-נה, סד-סו.

5. ראה, מ. אליאב, הקונסוליה האוסטרית בירושלים והיישוב היהודי, קתדרה 18 (תשמ"א), עמ' 73-110. מ. אליאב, בחסות ממלכת אוסטריה, ירושלים תשמ"ו (1986), תעודות 8, 9, 10, עמ' 65-67. מ. אליאב, היישוב היהודי בראי המדיניות הגרמנית, תל-אביב תשל"ג.

Finn James, *Stirring Times of Record from Jerusalem Consular, Chronicles 1853-1856*, Vol. II, London 1878, pp. 125, 182, 183, 248, 250, 253, 255, 259. Hyamson A.M., *The British Consulate in Jerusalem 1834-1914*, London, 1883 Vol. I, pp. 5, 6, 7, 128, 158.

6. ראה, ב.צ. דינבורג, לתולדות היהודים בא"י בימי מסע הצלב הראשון, מאסף ציון תרפ"ו-תרצ"ד, ספר שני, ירושלים (תרפ"ז), עמ' 54-55. והשווה עם י. פראוור, היהודים במלכות ירושלים הצלבנית, ציון שנה יא', ירושלים (תש"ו), עמ' 52, 53. פראוור חולק על דעתו של דינבורג שהצלבנים גירשו גם יהודים מחברון, לדעתו ספק אם היה קיים יישוב יהודי בחברון בתקופת הצלבנים. הטעות נובעת משתי נוסחאות בשפה הלטינית: נוסח אחד מקורי שלם והשני מקוצר ואין הוא אלא "פלגיאט" של הנוסח המקורי שאינו מדויק. מחבר הנוסח המקוצר הכניס בטקסט את המלה Judeis שאינה קיימת בנוסח המקורי ולפי זה גורשו מחברון מוסלמים ויהודים. ראה שם שתי נוסחאות, ראה, ישראל זאב הלוי איש הורביץ, א"י ושכנותיה, כרך ראשון (מהדיר אהרן טייטלבוים), הדפסה חדשה, ירושלים תשל"ל, עמ' 252, 253. ראה שם רשימת הרבנים שביהנו בחברון במאה הי"ז והי"ח. וראה אבישר 1978, עמ' 36-44.

7. ראה, א. יערי, אגרות ארץ-ישראל, אגרת ר' עובדיה מברטנורא 1489, תל-אביב תש"ג, עמ' 142, 143.

8. ראה, מ. איש-שלום, על היישוב היהודי בחברון לפי מקורות נוצריים, ספונות ספר תשיעי, ירושלים (תשכ"ה), עמ' של"ט-שנ"ט. על שני הנוסעים הנוצרים ראה:

Charles Leonard Irby and James Mangles, *Travels in Egypt, and Nubia, Syria and Asia Minor*, London 1823, pp. 344, 345.

9. ראה, מ. אליאב, ארץ-ישראל ויישובה במאה הי"ט (1777-1917), ירושלים 1978, עמ' 92, 93.

10. ראה, מ. איש-שלום (תשכ"ה), עמ' שמ"ה, הערה 51. יצחק ריבקינד, אגרת חכמי חברון, ירושלים תרפ"ח (1928), עמ' קל"ח, והשווה עם א. יערי, שלוחי ארץ-ישראל, עמ' 587.

11. ראה, י. ברנאי, יהודי ארץ-ישראל במאה הי"ח בחסות פקידי קושטא, ירושלים תשמ"ב, עמ' 133 וראה שם הערה 14. ברנאי אומר שעל סמך תעודות של פקידי קושטא, הוקם הועד למען ירושלים בשנת תפ"ז (1727), אך מאיגרת אחרת שנמסרה לשד"ר ר' דוד אשכנזי, מתברר שהועד הוקדם

- שנה לפני כן בתפ"ו (1726).
12. שם, עמ' 216.
 13. על ירידתו של המרכז בקושטא, ראה י. ברטל, הפקידים והאמכלים ואיגרותיה קווים לחקר הארגון והמקורות, אגרות הפקידים והאמכלים מאמשטרדם, תקפ"ט, ירושלים תשל"ט, עמ' יב. וראה להלן פרק ג', תמיכת הפקוא"ם בכולל חב"ד בחברון, ומכתבי הפקוא"ם לחסידי חב"ד.
 14. ראה, י. קפלן, לתולדות העיר חברון, התור (תרפ"ד), גליון י"ח עמ' 8. ע. אבישר 1978, עמ' 115-116. ב.צ. גת, ירושלים תשל"ד, עמ' 174.
 15. ראה, ב.צ. גת תשל"ד, עמ' 20, 19 ועמ' 174. נ. שור, ספר הנוסעים לא"י במאה הי"ט, ירושלים 1988, עמ' 258.
 16. ראה, ב.צ. גת תשל"ד, עמ' 174.
 17. ראה, ע. אבישר 1978, עמ' 44-45.
 18. ראה, ב. לנדוי תשמ"ה, עמ' קפ"ח. מ. שפירא, עדת חסידי חב"ד בחברון, ותיקין א', רמת-גן תשל"ה (1975), עמ' 73-74. אגרת האדמ"ור האמצעי, כ"י Heb 3550 80 וראה י. מונדשין, מגדל עז, כפר חב"ד 1980, עמ' תקכ"ו. גם ע. אבישר 1978, עמ' 45 מציין את תאריך ההתישבות לשנת תקע"ט (1819).
 19. ראה, א. יערי, שלוחי ארץ-ישראל לדורותיהם, תשי"א, עמ' 679-680. יערי המביא את דברי השר"ר הנ"ל, מציין בראשית דבריו: "... כי הפירוד בקרב עדת החסידים בגליל בא בעקב המחלוקת שבין מנהיגי החסידים ר' אברהם הכהן מקאליסק בטבריה ובין ר' שניאור זלמן מלאדי, שעמד ברוסיה בראש פעולת גביית התרומות לטובת החסידים שבגליל... ובארץ גופא לא יכלו החסידים הנוהים אחרי תורת חב"ד בחסידות לשבת בכפיפה אחת עם שאר החסידים, לפיכך עזבו כחמש עשרה משפחות מהם את צפת ועברו לדור בחברון. הדבר היה בשנת תקע"ט (1819) לערך". עד כאן דברי יערי, אולם אותו שד"ר, ר' משה ב"ר צבי חיים אינו מכנה את אותם חמשה עשר בעלי בתים בשם חסידי חב"ד, או נוהים אחרי תורת חב"ד. דומני שזוהי השערה בלבד של יערי שהמדובר בחסידי חב"ד, אך אין לה להשערה זו על מה להסתמך.
 20. ראה, ח.מ. היילמאן, בית רבי, בערדיטשוב 1903, עמ' ו"א, עליית החסידים בשנת תקל"ז (1777) לארץ-ישראל. בראש העולים, ר' מנחם מנדל מויטבסק, ר' אברהם מקאליסק ור' ישראל מפולוצק. גם ר' שניאור זלמן מלאדי הצטרף אל העולים והגיע עד לעיר מאהילב שעל נהר הדניסטר, אך חזר לרוסיה להנהיג שם את עדת חסידיו. והשווה עם ד.צ. הילמן, אגרות בעל התניא ובני דורו, ירושלים תשי"ג, עמ' קנ"ה-קנ"ט, קס"ג-קע"א, קע"ט-קפ"ג. מוילנסקי, חסידים ומתנגדים, ירושלים תשל"ל, עמ' 90-97. י. ברנאי, אגרות חסידים מארץ-ישראל מן המחצית השנייה של המאה הי"ח ומראשית המאה הי"ט, אגרות ט"יג, ירושלים תשמ"מ וראה מבוא הערה 1.
 21. ראה, ר. הרן, מחלוקות אידיאולוגיות פנים חסידיות בשלהי המאה הי"ח וראשית המאה הי"ט, הגורמים למחלוקת בין ר' אברהם מקליסק לבין ר' שניאור זלמן מלאדי, דיסרטציה, ירושלים תשנ"ג. הרן מביאה טקסטים

שונים להשוואה ולדעתה לא כולם אותנטיים. בכמה מאיגרותיו של ר' מנחם מנדל מויטעבסק הוא מרעיף שבחים על רש"ז וממליץ בפני קהל חסידיו ברייסין לקבל אותו כמנהיג קהל החסידים. כאמור, הוסיף רא"ק את חתימתו בכמה מהאיגרות הללו. לאחר פטירתו של ר' מנחם מנדל בשנת תקמ"ח (1788) ירש רא"ק את כסאו כמנהיג חסידי טבריה, אך הוא מודה שלבו לא היה שלם עם האיגרות שנכתבו לרש"ז והוא חתם עליהם מתוך הסכמה עם ר' מנחם מנדל (שם עמ' 207). למרות הודאה זו המשיך רא"ק בכמה איגרות להמליץ בפני חסידיו ברייסין להיות כפופים לרש"ז, לקבל תורה מפיו ולא להטרידו בענינים גשמיים. הן, כאמור, מעוררת ספקות לגבי האותנטיות של השבחים לרש"ז, הן באיגרות שנכתבו על ידי ר' מנחם מנדל והן באלו שנכתבו לאחר פטירתו על ידי רא"ק (שם, עמ' 268, 340) וראה, א.י. בראוור, על המחלוקת בין רש"ז לר' אברהם מקליסק, קרית-ספר ירושלים (תרפ"ד-תרפ"ה), עמ' 142-150, 226-238. ד.צ. הילמן תשי"ג, עמ' מח. חיבת הארץ, ירושלים תשכ"ח, דף ע' ע"א, נ' ע"ב. פרי הארץ, ליקוטי אמרים, קאפוסט תקע"ד הדפסה חדשה ירושלים תשל"ד, עמ' ו, ז, ט. ר. אליאור, ויכוח מינסק, בתוך מחקרי ירושלים במחשבת ישראל, כרך א, חוברת ד', (תשמ"ב), עמ' 186-199, ו-217, הערות 72, 71.

22. ראה, כ"י Heb 3550 80. י. מונדשיין תש"מ, מכתב האדמו"ר האמצעי, עמ' תקכ"ו. וראה לעיל הערה 18.

23. על ההוראה של האדמו"ר האמצעי לחסידי חב"ד בצפת, ראה קול-קורא של ר' ש.מ. חייקין משנת תרמ"ח (1888). י. מונדשיין, עמ' תקכ"ו-ט: "... אז היו כל חסידי חב"ד... בעה"ק צפת, בימים ההם גזר עליהם [האדמו"ר האמצעי] ואני בתוכם... ליסד עה"ק חברון". על תולדות האדמו"ר האמצעי, ראה, ח.מ. היילמאן 1903, חלק ב' עמ' ב'. וראה ר. אליאור, המחלוקת על מורשת חב"ד, ירושלים תרביץ (שמ"ח-1980), עמ' 166-186.

24. ראה, י. מונדשיין, עמ' תקכ"ז. על הקמת קהילה חב"דית בירושלים ראה לוין 1988, עמ' קכ"ב-תכ"ג, "כי מפאת סיבלות חסידי חב"ד בחברון עברו מספר משפחות מחברון לירושלים בשנת תר"ז (1847) ויסדו שם קהילה חב"דית נוספת", וראה להלן על ייסוד הקהילה בירושלים והסכסוך עם הקהילה החב"דית בחברון פרק ב', סעיף ו'. ד. אסף, מוולין לצפת, ר' אברהם דב מאוורץ, שלם ו', ירושלים (תשנ"ב), עמ' 245 הערה 86, ועמ' 246, 253, הערה 121.

25. ראה, א. מורגנשטרן, בשליחות ירושלים (1816-1839), ירושלים 1987, עמ' 120. המקור הודפס ב"סיני" כרך ה' תרצ"ט, עמ' פ"ז. ר' משה מייזליש מחפש אחר שני השד"רים שנשלחו לחוץ לארץ בשנת תקפ"א (1821), ר' שמעון שמרלינג ור' ליב מבעלז המכונה "ר' ליבלה בעל היסורים". ממכתבו של מייזליש לא ברור אם שני השד"רים הללו התגוררו בשנת תקפ"א (1821) בצפת או בחברון. וראה, ש.ד. לוין 1988, עמ' מ"ט, ע"ג, ע"ד. לוין סבור ששני השד"רים הנ"ל היו בין חמש עשרה המשפחות שעברו מצפת לחברון, ואילו שאר המשפחות לא השתייכו לחב"ד. וראה להלן פרק ב', הערה 46.

26. ראה, ספר השנה של ארץ ישראל, שנה ב' ושנה ג', תל-אביב תרפ"ו, עמ' 106.
27. ראה, פקוא"ם תקפ"ו-תקפ"ז (ריבלין), אגרת 84, עמ' 175, 171.
28. שם, עמ' 175. על ראש כולל חסידי וולין בצפת ראה, ד. אסף, מוולין לצפת, ר' אברהם דב מאוורוץ, שלם ו' (תשנ"ב), עמ' 243, 245, 246.
29. ראה, פקוא"ם תקפ"ו-תקפ"ז (ריבלין), עמ' 176.
30. ראה, פקוא"ם תקפ"ו-תקפ"ז (ריבלין), עמ' 176.
31. ראה, י. מיזל, מספר היהודים בא"י בשנת תקצ"ט, ספונות, כרך ו' (תשכ"ב), עמ' תכ"ט. לדבריו במפקד זה נמנו 172 נפשות בעדת חסידי חב"ד בחברון והשווה עם ה. אסולין, מפקד יהודי ארץ ישראל תקצ"ט (1839), ירושלים תשמ"ז, עמ' 183-187. וראה, מ. איש-שלום, ספונות ספר תשיעי (תשכ"ה), עמ' שנ"א, המביא מקור נוצרי, משנת תר"ח (1848), של הכומר המיסיונר וודקוק, שביקר בחברון ומעיד כי מספר חסידי חב"ד באותה שנה הוא שישים משפחות, כשלוש מאות נפשות. אך אין כל הוכחה המאמתת מספר זה. והשווה עם מ. שפירא תשל"ה, עמ' 76, הערה 55. המפקדים שנערכו על פי בקשתו של מונטיפיורי החל משנת תקצ"ט (1839) מצביעים על התנודות שחלו במספר חסידי חב"ד בחברון. לפי זה במפקד של תקצ"ט (1839) מנתה הקהילה החב"דית מאה ארבעים וארבע נפשות, ואילו במפקד שנערך בשנת תרל"ה (1875) גדל היישוב החב"די באופן משמעותי והמספר הגיע לארבע מאות שמונים ושש נפשות, על מפקד תרל"ה (1875) ראה ע. אבישר, 1978, עמ' 130.
32. ראה, ח.מ. היילמאן 1903, חלק ב', עמ' 25. לדבריו עלה ר' יעקב כולי, חתנו של האדמו"ר האמצעי עם בני ביתו, לאחר פטירת חותנו, בשנת תקפ"ח (1828) והתישב בחברון. והשווה עם מ.ש. סלונים, תולדות משפחת הרב מלאדי, תל-אביב תש"י, עמ' 46, 54, 55, 57. סלונים טוען כי שנת עלייתם של ר' יעקב כולי ובני משפחתו הייתה בתר"ד-ה (1844-1845). והשווה עם מ. שפירא תשל"ה, עמ' 76. אין בידינו מקורות נוספים על עלייתם של בני משפחת רש"ז.
33. ראה, פ. רודערמאן, השחר (וויזן תרל"ה), עמ' 101. א.ב. גוטלובר, הבקר-אור ורשא (תר"מ), עמ' 246, 247. ח.מ. היילמאן 1903, עמ' 113, 114. א. ליטוין, צוליבן אמת פון דער געשיכטע, צוקונפט, ניו-יורק (1931), עמ' 8-207. שאול גינזבורג, די לעגענדע און די וירקליכקייט, צוקונפט, ניו-יורק (1931). ש. דובנוב, תולדות החסידות, תל-אביב תשל"ה, עמ' 402. א.ח. גליצנשטיין, ספר התולדות לרש"ז, ברוקלין נ"י 1976, עמ' שנו, שנו, שנו. ר. אליאור, המחלוקת על מורשת חב"ד, תרביץ (תשמ"מ), ירושלים, עמ' 166-169 וראה ש. כץ, אגרות משכילים בגנותם של חסידים, מאזנים, כרך יוד, תל-אביב ת"ש, עמ' 266-276.
34. ראה, א. יערי, שלוחי ארץ-ישראל לדורותיהם, עמ' 679 וראה לעיל הערה 19. מ. שפירא תשל"ה, עמ' 74, טוען אף הוא כי הגורם הראשון, שהביא למחשבה על עצמאותה של עדת חב"ד היה כנראה הריב שנתגלע בין

1234567

- ר' שניאור זלמן מלאדי לבין ר' אברהם קאליסקער. על כך חוזר גם י. בן-צבי, ארץ-ישראל ויישובה בימי השלטון העות'מאני, ירושלים תשל"ו, עמ' 369.
- גם ש.ד. לויין 1988, עמ' לג, מנמק את ההתיישבות בחברון משום שחסידי חב"ד שבצפת סבלו מאחיהם, אשר על כן הוחלט להעביר את היישוב החב"די מצפת ולקבעו בחברון.
35. ראה ח.מ. היילמאן 1903, עמ' 27-28. ש.ד. לויין 1988, עמ' כ"ג. וראה לעיל, הערה 21.
36. ראה, מ. טייטלבוים, הרב מלאדי ומפלגת חב"ד, וארשא תר"ע-תרע"ג, עמ' 145-136. א.י. ברוור, על המחלוקת בין רש"ז ור' אברהם הכהן מקאליסק, (תרפ"ד-תרפ"ה), עמ' 142-150, 226-238. ד.צ. הילמן תשי"ג, עמ' קע"א, קע"ב, קנ"ה.
37. ראה, כ"י Heb 3550 80, י. מונדשין תש"מ, עמ' תקכ"ז. בכתב-היד נכתב "ממקור הברכות" ובנוסח שהודפס אצל מונדשין חלה טעות ונכתב "ממקום הברכות".
38. ראה, טקסט מלא של המכתב, בנספח כ"י Heb 3550 80. י. מונדשין תש"מ, עמ' תקכ"ז. וראה לעיל הערה 18.
39. ראה, ד.צ. הילמן, תשי"ג, עמ' קה, קו. מכתב זה משנת תקנ"ז (1797) של רא"ק אל רש"ז, לשונו מתונה ודבריו שופעים עדיין חביבות ורעות כמו: "אהובי אחי ואחלה פני אחי חביבי" וכד'. כאמור לעיל במכתבים היותר מאוחרים החריפה המחלוקת. ראה לעיל הערה 21.
40. ראה, תניא לקוטי אמרים, אוצר החסידים, ניו-יורק 1980, פרק מג', עמ' 122.
41. ראה, י. מונדשין תש"מ, עמ' תקכ"ח, תקכ"ט. וראה לעיל, הערות 37, 38.
42. ראה, מ. שפירא, תשל"ה עמ' 71-75, הערות 20-42. ש.ד. לויין 1988, עמ' קצ"ח, אגרת מתישבי חסידי חב"ד מירושלים אל מונטיפיורי משנת תר"ט (1849).
43. לתאריך ייסוד כולל חב"ד גרסאות שונות. בלוח שהתפרסם על ידי כולל חב"ד בירושלים בשנת תשי"ג (1953) נאמר: "כולל חב"ד נוסד בשנת תקמ"ח (1788) על ידי רש"ז". על אותו תאריך מוסר גם א.ח. גליצנשטיין, הסופר החב"די, בספר התולדות לאדמו"ר הזקן (רש"ז), כפר חב"ד תשכ"ז, עמ' קצ"ד. לגרסתו של ש.ד. לויין 1988, עמ' מ, כולל חב"ד נוסד בשנת תקפ"ז (1827). לויין מסתמך על מקור הפקוא"ם, במכתב אל הרב מרגליות מבראדי משנת תקפ"ז (1827) בו צויין: "... קבלנו אגרת מהממונים ויח"ס [ויחידי סגולה] הכולל חב"ד שבעה"ק חברון ת"ו". גירסה זו של לויין נראית כאמינה, שכן זוהי הפעם הראשונה מאז יסוד היישוב החב"די שהשם כולל חב"ד מוזכר באותו מכתב של הפקוא"ם.
44. ראה, מכתב הפקוא"ם אל הרב מרגליות מבראדי משנת תקפ"ז (ריבלין) תקפ"ו-תקפ"ז, עמ' 175. במכתב הנ"ל צויין שבמכתבם של חכמי הספרדים מאדר תקפ"ו (1826) נמסר על התיישבות של חסידים בחברון. הכוונה, כנראה, לאותן חמש עשרה המשפחות שעברו מצפת והתיישבו בחברון. וראה לעיל הערה 27.

45. שם, עמ' 216.
46. ראה, מ. מני, חסדון וגיבוריה, תל-אביב 1963, עמ' 13.
47. מכתב הפקוא"ם (ריבלין), תקפ"ו-תקפ"ז, עמ' 216. על הגזירות של אלכסנדר ה-I וניקולאי ה-I ראה להלן פרק ה'.
48. על צמצום התמיכה ברוסיה ראה, ש.ד. לוין, עמ' מג, אגרתו של האדמו"ר האמצעי לאנ"ש. י. מונדשיין תש"מ, עמ' תקט"ו.
49. שם, עמ' תקי"ז. וראה א. יערי, שלוחי ארץ-ישראל לדורותיהם, עמ' 683.
50. האיגרת הודפסה על ידי י.מ. טולידאנו בשריד ופליט, קובץ ראשון, תל אביב תש"ה, עמ' 60, 61. וראה מנחם מנדל מקמניץ, קורות העתים, ירושלים תש"ו, עמ' ס"ו. א. יערי, שלוחי ארץ ישראל לדורותיהם, עמ' 686, 687. ישראל משקלוב, פאת השלחן, ירושלים תשי"ט, דף ו' עמ' ב. מ. איש-שלום תשכ"ה, עמ' שמו, שמו. ב.צ. גת תשל"ד, עמ' 175. והשוה עם ע. אבישר 1978 עמ' 330. בפרק אגדות חסדון מביא אבישר את הסיפור שנפוץ בשם: "פורים של אברהים פחה". לפי סיפור זה, בנגור לתיאורים הקודמים, לא נפגעו יהודי חסדון בעת מרד הפלאחים שכן אברהים העמיד חיילים ליד חצר היהודים להגן עליהם. על מוחמד עלי ובנו אברהים פחה ראה, האנציקלופדיה העברית, יעקב מ. לנדאו (עורך) כרך כ"ג, עמ' 28, 29 וכרך א' עמ' 270, 271.
51. ראה, י. מונדשיין תש"מ, עמ' תקכ"ז. על כהונתו של ר' שמעון מנשה חייקין כאב"ד, ראה מ. שפירא תשל"ה, עמ' 80. ש.ד. לוין 1988, עמ' פ. ע. אבישר 1978, עמ' 136, הכותב שבמפקד משנת תרט"ו (1855) רשום ר' שמעון מנשה חייקין כראב"ד ובמפקד משנת תרל"ה (1875) הוא מופיע בראש הרשימה: "הרב הגדול המפורסם מו"ה שמעון מנשה נ"י ראב"ד דעה"ק חסדון לקהל אשכנזים".
52. ראה, י. מונדשיין תש"מ, עמ' תקי"ח. ש.ד. לוין 1988, עמ' נ"ט. ב. לנדוי תשמ"ה, עמ' רא. וראה י. ברטל, בירורים בשולי תזכיר כולל הספרדים בירושלים משנת תרט"ו, ציון לג (תשל"ח), עמ' 108, 112, 114. לפי ברטל היו המסים והשלמונים לשליטים ולתקיפים באותה תקופה הנדונה מקובלים והפכו להוצאות קבועות בקהילות.
53. ראה, י. מונדשיין, תש"מ, עמ' תקט"ו, אגרת חסידי חב"ד משנת תקפ"ז (1827) שנמסרה בידי השד"ר הירושלמי ר' יצחק אשכנזי. ראה לעיל הערה 49. וראה מ. ריישר, שערי ירושלים, ווארשא תרל"ד (הדפסה חדשה ירושלים תשכ"ז), עמ' 50, 51.
54. ראה, י. קניאל, היחסים בין הספרדים והאשכנזים ביישוב הישן בירושלים, בר-אילן תשל"ל, עמ' 97-126. מ. אליאב, ארץ-ישראל ויישובה במאה הי"ט, עמ' 156, 157, 159. ש.ד. לוין 1988, עמ' נח-סב.
55. ראה, אגרת פקוא"ם מכ"ג אדר תקפ"ז (1827) (ריבלין), עמ' 176. וראה לעיל הערה 30.
56. ראה, אגרת למנהיגי ק"ק האשכנזים בטרייסטי, הארכיון המרכזי לתולדות ישראל, תיק טרייסטי IT/1172/36. וראה להלן נספח א'.

57. ראה, אגרות פקוא"ם תקפ"ח (1828) (ריבלין), עמ' 81.
58. ראה, אגרת פקוא"ם משנת תק"ץ (1830), כ"י, כרך 4, עמ' 38.
59. ראה לעיל הערה 54.
60. ראה, י. מונדשיין תש"מ, הסכם בין עדת חב"ד לעדת הספרדים בחברון משנת תק"צ (1830), עמ' תקי"ח. ש.ד. לוין 1988, עמ' נט. פקוא"ם תקפ"ז (ריבלין), עמ' 177. וראה נספח ד'.
61. ראה, א. יערי, שלוחי ארץ ישראל לדורותיהם, עמ' 683-685, השליח יוסף דוד עייאש יצא בשליחות לערי הולנד, אשכנז, צרפת, אנגליה ואיטליה בשנת תקפ"ו (1826), הוא שהה באיטליה עד שנת תקפ"ח (1828) וקיבל מידי נדבנים התחייבויות כספיות.
62. ראה, י. מונדשיין תש"מ, עמ' תקי"ח.
63. ראה י. מונדשיין תש"מ, עמ' תקי"ח (הסעיפים השביעי והתשיעי צוטטו לעיל מפאת חשיבותם).
64. ראה, אגרת פקוא"ם מיום ה' רחמים (אלול) תקצ"ג (1833), כ"י, כרך 5, עמ' 56.
65. ראה אגרת, פקוא"ם משנת תק"ץ (1830) כ"י, כרך 4 עמ' 38. וראה לעיל הערה 58.
66. ראה, איגרת פקוא"ם משנת תקצ"ג (1833), כ"י, כרך 5, עמ' 57.
67. ראה, מ.ד. גאון, יהודי המזרח בא"י בעבר ובהווה, כרך א', ירושלים תרפ"ח, עמ' 185.
68. שם, עמ' 185. הכרג"א דמלכא הוא מס גולגולת (בערבית ג'יזיה) שהכובשים המוסלמים הטילו על לא מוסלמים, לעתים נתערבב במס הקרקע (החארג'). ראה, מ. גיל, ארץ-ישראל בתקופה המוסלמית הראשונה, תל-אביב תשמ"ג, עמ' 119 הערה 241, המציין שברבות השנים הג'יזיה הפכה למס גולגולת והחארג' למס קרקע, הפרסים קראו לחארג' "כרגא". ראה שם.
69. ראה, י. מונדשיין תש"מ, עמ' תקלח.
70. ראה, א. יערי, שלוחי ארץ ישראל לדורותיהם, עמ' 682, 683, 686, 692. וראה לעיל הערה 4, ולהלן בפרק שד"רי חברון פרטים נוספים על פעילותם של השד"רים.

פרק ב'

אוצר החכמה

אורח החיים בקהילה החב"דית בחברון
והנהגת הקהילה

אח"ח 1234567

פירוש

אוצר החכמה

(א) תורת חב"ד

חקר אופיו של היישוב החב"די בחברון מחייב התייחסות למוצאם הגיאוגרפי של המתיישבים, זיקתם למרכז בארץ מוצאם ולרעיונות החב"דיים. עלייתם לארץ-ישראל והתלכדותם לקראת ההתיישבות בחברון, הייתה מושתתת על היסוד הדתי-רעיוני שינקו אותו ממוריהם והייתה משותפת לכל אנשי העדה. המתיישבים החב"דיים הביאו אתם את התיאוסופיה המיסטית ואת מכלול ערכיה של חב"ד כפי שהורה להם האדמו"ר האמצעי כמורשת תורת אביו רש"ז. ייחודה של התנועה התאפיין בדרכה המיוחדת להקניית רעיונותיה לאנשי העדה, באמצעות הפצתם בדפוס ופרסומם ברבים בכתב ובעל-פה. השויון בין גדולים וקטנים, בין מובחרים ובין פחותים, מבחינה דתית ומוסרית, קנו את לבם של חוגים רחבים, שאימצו את תורת חב"ד. האחדות של עם ישראל תופסת מקום חשוב בתורת חב"ד. אפילו הרחוקים מתורת ה' צריך לקרבם ועל ידי זה אפשר להחזירם למוטב: "... לכן נקראו כל ישראל אחים ממש מצד שרש נפשם בה'... שאף הרחוקים מתורת ה' ועבודתו ולכן נקראי' [ם] בשם בריות בעלמא צריך למשכן בחבלי עבודתו [ת] אהבה... ואולי יוכל לקרבן לתורה ועבודת ה'... במקור נשמת כל ישראל למהוי' [להיות] אחד באחד דוקא ולא כשיש פירוד ח"ו... וכמ"ש [וכמו שכתוב] ברכנו אבינו כולנו כאחד באור פניך".